

Dr hab. Robert Łoś, prof. UŁ
Katedra Teorii Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństw
Wydział Stosunków Międzynarodowych i Politycznych
Uniwersytet Łódzki

Rozprawa doktorska Pana magistra Michała Siekierki: „Kwestia ukraińska w niemieckiej opinii politycznej”. Rozprawa napisana pod kierunkiem dr hab. Tadeusza Lebiody, Prof. UWr (Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego).

Przedmiotem badawczym recenzowanej rozprawy jest przedstawienie zmian w postrzeganiu przez niemiecką opinię polityczną kwestii ukraińskiej w okresie nieomal 150 lat między 1871 a 2019 rokiem.

We wstępnej części dysertacji autor precyzyjnie zdefiniował obszary dwóch kluczowych zagadnień podjętych w tytule – kwestii ukraińskiej i niemieckiej opinii politycznej. Pod pojęciem „kwestia ukraińska” autor rozumie działania wobec narodu, aspiracji państwowotwórczych a wreszcie państwa ukraińskiego. Z kolei pod pojęciem opinii politycznej, autor rozumie stosunek niemieckiej myśli politycznej, interesy polityczne państwa niemieckiego oraz strategie i metody działań niemieckiej polityki, zorientowane na współkształtowanie i instrumentalne wykorzystanie kwestii ukraińskiej dla realizacji własnych celów politycznych.

Zakreślając przedmiot badawczy i jego chronologię, autor stawia hipotezy i cele badawcze. Zasadniczą tezę stanowi twierdzenie, że stosunek niemieckiej opinii politycznej wobec kwestii ukraińskiej był w długim okresie czasowym, na przestrzeni niemal 150 lat nieregularny, niejednolity oraz instrumentalny a opinie te ulegały znacznym przewartościowaniom. W okresie tym traktowano kwestie ukraińską jako fundamentalną, bądź całkowicie ją zmarginalizowano. W kontekście planowania i realizowania

polityki wschodniej, będącej trwałym i ważnym elementem polityki państwa niemieckiego, nie można twierdzić, że kwestia ukraińska stanowiła zagadnienie mało istotne.

W zaistniałej nieregularności i zmienności autor wyciągnął wnioski, że da się zaobserwować cykliczną prawidłowość, która może być ujęta w formie teoretycznego modelu politologicznego. Ukazuje on kwestię ukraińską jako ważny punkt odniesienia w koncepcji polityki wschodniej Niemiec, którym posługiwał się Berlin w celu zrealizowania własnych interesów politycznych.

W związku z powyższym zasadniczym celem pracy jest ujęcie oraz scharakteryzowanie tych zjawisk w postaci teoretycznego modelu politologicznego, który został zbudowany w ujęciu strukturalnym.

Celami pobocznymi są:

- 1) Analiza ewolucji miejsca kwestii ukraińskiej w niemieckiej opinii politycznej,
- 2) wskazanie przełomowych dla zmiany postrzegania kwestii ukraińskiej procesów historycznych,
- 3) przedstawienie mechanizmów polityki Niemiec, wykorzystywanych do realizacji własnych interesów przy instrumentalnym wykorzystaniu kwestii ukraińskiej,
- 4) analiza wpływów Niemiec na kształtowanie się ukraińskich ruchów politycznych,
- 5) przedstawienie okoliczności politycznych, w których było możliwe zbliżanie i oddalanie się od siebie obu podmiotów,
- 6) ukazanie Niemiec, jako punktu odniesienia dla ukraińskiej działalności politycznej.

W pełni aprobuję cele badawcze, których dobór bez wątpienia przyczynia

się do stworzenia modelu i potwierdza jej główną hipotezę.

Analizując złożony problem kwestii ukraińskiej w niemieckiej opinii politycznej autor wykorzystał pięć metod badawczych właściwych dla nauk politycznych (szerzej: społecznych). Wśród nich z uwagi na szerokie ujęcie chronologiczne pracy, najważniejsza jest metoda historyczna. Została ona praktycznie wykorzystana w każdym rozdziale, do ukazania genezy, przebiegu i znaczenia, określonych przez autora, ważkich procesów historycznych, szczególnie z punktu widzenia zmiany niemieckiej opinii politycznej w stosunku do kwestii ukraińskiej. W jej ramach zostało zastosowane podejście normatywne, umożliwiające badanie filozofii polityki, idei politycznych, programów politycznych oraz metod działania politycznego, a w końcu ułatwiają ukazanie relacji przyczynowo skutkowej.

Metoda analizy treści, umożliwiła studia nad tekstami prawnymi, politycznymi i ideowymi. Dzięki niej możliwe było porównanie źródeł i opinii na temat kwestii ukraińskiej w Niemczech oraz ukazania jej wpływu na procesy społeczne. W ramach tej metody zostało zastosowane podejście interpretatywne, umożliwiające konstruktywistyczne podejście do analizy tekstów opiniotwórczych.

Metoda analizy decyzyjnej, pozwoliła na prześledzenie sposobu podejmowania decyzji politycznych przez niemiecką opinię polityczną; określiła ich przyczyny, znaczenie oraz skutki dla kwestii ukraińskiej. W jej ramach autor zastosował podejście funkcjonalistyczne, wyjaśniające relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami decyzyjnymi.

Metoda porównawcza umożliwiła wyodrębnienie elementów swoistych, jak i charakterystycznych dla ujmowania kwestii ukraińskiej w Niemczech w poszczególnych okresach historycznych.

Metoda systemowa, umożliwiła wyodrębnienie elementów politycznych składających się na niemiecką opinię publiczną i kwestię ukraińską. Ustalenia

zależności między nimi i wpływu na rzeczywistość społeczno – polityczną.

Cele i hipotezy badawcze oraz wykorzystane metody wydają się przemyślane, trudno z nimi polemizować, ale to przecież autor musi udowodnić sens i celowość ich postawienia.

Dokonując przeglądu 44 stronicowej bibliografii, można wnioskować, że autor wykonał zadanie dość sumiennie i starannie. Poddał analizie stosunkowo bogaty i zróżnicowany materiał. Oczywiście nawet najsolidniejsza kwerenda będzie tylko ograniczonym wyborem. Wykorzystane zostały niemieckie zbiory dokumentów niemieckich głównie Archiv Auswartiges Amt. Nie brakuje również polskich zbiorów dokumentów zawartych w Archiwum Akt Nowych, Biblioteki Nauk Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Nauk w Krakowie. W dalszej kolejności centralnego Archiwum MSWiA w Warszawie, Okręgowej Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko narodowi Polskiemu w Krakowie. Tą część bibliografii uzupełniają akty normatywne i liczne wspomnienia w języku polskim, rosyjskim, niemieckim i angielskim. Autor wykorzystał wiele źródeł drukowanych (około 150), internetowych oraz prasowych. Ta część bibliografii jest rzeczywiście imponująca.

Literatura została uzyskana podczas kwerend przeprowadzonych we wrocławskim Zakładzie Imienia Ossolińskich, Bibliotece Nauk PAU i PAN w Krakowie, bibliotekach UJ, Uniwersytetu Wrocławskiego (wydziały: Nauk Społecznych, Prawa i Administracji, Historii i Kulturoznawstwa), Bibliotece Narodowej w Warszawie, Bibliothek der Freien Universitaet Berlin, Staatsbibliothek, Jacob und Wilhelm Grimm Zentrum, Bibliotece Uniwersytetu Lwowskiego oraz Biblioteki Centralnej Uniwersytetu Karola w Pradze. Część pozycji (głównie wydanych w Kanadzie) autor uzyskał dzięki środkom z grantu badawczego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Wykorzystując tak wiele zasobów bibliotecznych autor podaje liczne monografie (ok. 260) artykuły (ponad 100) encyklopedie i leksykony oraz

prace zbiorowe (ok 160) , rozdziały w pracach zbiorowych (około 200). Większość literatury, to publikacje w języku niemieckim, angielskim i polskim. Mniej literatury autor wykorzystuje w języku ukraińskim, co wynika z faktu, że prace ukraińskie (również te z XIX i XX stulecia) z reguły były pisane lub tłumaczone na język niemiecki lub angielski.

W realizacji projektu zostały wykorzystane również materiały uzupełniające, do których autor zalicza informacje pochodzące ze źródeł publicystyczno – polemicznych oraz dokumentów filmowych aczkolwiek obecnych w dysertacji w ograniczony sposób, celem uzupełnienia, czy rozszerzenia zamieszczonych w pracy informacji źródłowych.

Struktura pracy została starannie przemyślana. Pierwszą jej część stanowi wstęp, w którym autor m.in. wyjaśnił wykorzystaną metodologię badawczą i strukturę poszczególnych rozdziałów. Struktura pracy ma charakter chronologiczny, a jej zasadniczą część stanowią trzy rozdziały, określane przez autora jako cykle - logiczne w rozumieniu tworzenia modelu. Uzupełnienie stanowi wykaz skrótów, spis tabel i rysunków, całość zaś liczy 352 stron. Pracę kończy podsumowanie, w którym omówiono najważniejsze wyniki badań. Struktura pracy wydaje się przejrzysta.

Dysertacja składa się z trzech części, które w sposób logiczny zamykają się w kolejnych okresach historycznych: od 1871 r. do zakończenia I wojny światowej; od 1919 r. do zakończenia II wojny światowej, oraz od 1945 r. do współczesności. Każda część dzieli się na pięć rozdziałów (podrozdziałów), stanowiąc zamkniętą całość, które odpowiadają określonym zagadnieniom problemowym. Podrozdział pierwszy dotyczy kształcenia się niemieckiej świadomości politycznej, odnośnie kwestii ukraińskiej u schyłku XIX w. oraz kontaktach z ukraińskimi ruchami niepodległościowymi. Rozszerzona analiza tej problematyki do 1917 r. znajduje się w rozdziale drugim. Podrozdział trzeci, szczegółowo traktuje o podejściu niemieckiej opinii politycznej do

rokowań w Brześciu Litewskim, w wyniku których II Rzesza uznała, jak się miało okazać efemeryczną, ukraińską niepodległość. Kolejne dwie części, poświęcone są niemieckim planom politycznym odnośnie Ukrainy w 1918 r., które autor w modelu politologicznym traktuje jako zasadniczą przesłankę dla zamknięcia tego okresu badawczego.

Pierwszy podrozdział, drugiego rozdziału (cyklu) ukazuje kwestie ukraińską w Niemczech po I wojnie światowej. Przedmiotem rozdziału drugiego jest instrumentalizacja ukraińskich organizacji politycznych i użycie ich do realizacji interesów Republiki Weimarskiej. Podrozdział trzeci analizuje jak zmieniło się postrzeganie kwestii ukraińskiej po przejęciu władzy w Niemczech przez Adolfa Hitlera. W kolejnym podrozdziale, autor rozpatruje niemieckie działania w stosunku do utworzonej Ukrainy Zakarpackiej. Podrozdział piąty, odnosi się do kwestii ukraińskiej w latach II wojny światowej.

Trzeci rozdział, rozpoczyna część poświęconą początkom postrzegania problemu ukraińskiego w RFN i NRD. Ze względu na zdefiniowany cel pracy, jako reprezentatywny dla niemieckiej opinii politycznej, autor przyjął stanowisko oraz punkt widzenia RFN. Świadomie poświęcił mniej uwagi stanowisku NRD ze względu na szczątkowy charakter suwerenności tego państwa i niemoc wyodrębnienia własnej polityki wobec przedmiotowego zagadnienia. Podrozdział drugi szczegółowo traktuje o głównych liniach polityki zjednoczonych Niemiec w stosunku do proklamacji ukraińskiej niepodległości w 1991 r. W kolejnym, analizowane są niemieckie działania oraz opinie odnośnie ukraińskich aspiracji do zacieśniania politycznych więzi z Unią Europejską i NATO. Podrozdział czwarty, dotyczy stanowiska RFN w stosunku do naruszenia integralności terytorialnej Ukrainy przez Federację Rosyjską w 2014 r. Rozdział zamyka część poświęconą niemieckim staraniom na rzecz rozwiązania ukraińsko - rosyjskiego konfliktu zbrojnego oraz rozważaniom na temat miejsca kwestii ukraińskiej w świadomości

politycznej Niemiec w 2019 r.

Odnosząc się do wstępnych założeń autora dysertacji, można przyjąć, iż ujęcie pracy, o charakterze macierzowym, przedstawia prezentowaną problematykę w sposób chronologiczny, jest jak najbardziej właściwe. Poprzez rozpoznanie pewnej prawidłowości, pozwoliło na zbudowanie charakterystycznego modelu, który odzwierciedla stosunek niemieckiej opinii politycznej ukształtowany przez niemal 150 lat. Wzorzec ten charakteryzuje się konsekwencją, pomimo zróżnicowania podstawy dla inicjowanej polityki.

W okresie właściwym dla pierwszego cyklu, kluczowym zagadnieniem polityki były działania na rzecz wspierania ukraińskiej świadomości narodowej, co w efekcie doprowadziło do uznania przez Berlin suwerenności ukraińskiej. W drugim okresie, zawierało się odmienne dla obu podmiotów ale jednak instrumentalne posługiwanie się, przez Republikę Weimarską, a następnie przez III Rzeszę, kwestią ukraińską, do realizacji własnych interesów politycznych na Wschodzie, których zakres ulegał częstym zmianom, z uwagi na zmieniającą się orientację władzy w Niemczech oraz sytuację na froncie wschodnim w czasie II wojny światowej. W ostatnim cyklu, autor koncentruje się na zmianie niemieckich metod politycznych, wynikających z redefinicji Ukrainy jako elementu płynnego, niestałego oraz niedookreślonego, a także w poszukiwaniu płaszczyzny porozumienia pomiędzy dwoma suwerennymi państwami. Dokonana analiza umożliwiła również nakreślenie predykcji, związanej z miejscem kwestii ukraińskiej w niemieckiej opinii politycznej po 2019 r., która została odzwierciedlona na zaprezentowanym modelu.

Zwieńczeniem badań było stworzenie ciekawego modelu politologicznego. W modelu tym wyeksponowano kluczowe momenty, jakie na przestrzeni lat wywierały wpływ na formułowanie się niemieckiej opinii politycznej względem przedmiotowej kwestii. Wskazano aspekty, które tłumaczyły dlaczego opinia ta nie była jednolita, trwała i ugruntowana.

Należy zauważyć, iż wszystkie przedstawione cykle charakteryzują się pewną ciągłością, a ich zestawienie daje podstawy do nakreślenia systemu, w jakim kształtowana była organizacja działań politycznych w stosunku do kwestii ukraińskiej, o uniwersalnym charakterze. Znamienne dla procesów politycznych jest to, że system ten nie ma charakteru czysto temporalnego w linearnym wariacie historycznym, lecz jest wrażliwy na procesy dziejowe. W obrębie poszczególnych cykli, pozwala na ekspozycję reprezentatywnych dla niego odcinków (również zróżnicowanych pod względem czasu ich trwania) o uporządkowanej architekturze i właściwej kolejności ich następowania, które autor określił jako fazy.

U ich podstaw, znajdują się części ukształtowanej sinusoidy, obrazującej motywacje kształtowania się niemieckiej opinii politycznej. Tym samym, każdy cykl rozpoczyna się od niskiego stopnia zainteresowania kwestią ukraińską, po czym następuje jego powolny, nieregularny wzrost jakościowy, który kończy się dynamicznym załamaniem, zwiastującym rozpoczęcie kolejnego cyklu. Cele niemieckiej polityki w każdym z tych cykli motywowane były intencjonalnie, w zależności od bieżących interesów politycznych Berlina.

Odnosząc się szczegółowo do pracy:

s. 7 nieco niejasne jest określenie „imperium”, co można różnie interpretować. Niejasne to pozostaje również w dysertacji, aczkolwiek można ją również określić jako władza (reżym czy władza międzynarodowa).

Cykl po 1945 roku powinien kończyć się na roku 1990 bądź 1991. Dla Niemiec i Ukrainy był to raczej czas szczególny: nastąpiło zjednoczenie Niemiec a z drugiej strony Ukraina uzyskała niepodległość. Z tego chociażby powodu jest to wyraźnie czas przełomowy w przypadku historii Niemiec i Ukrainy.

s. 32 dla Bismarcka nie istniał problem ukraiński. Całość polityki wobec

wschodu to Rosja. Zresztą dla tej problematyki tylko Rosja czy ZSRR (też Polska) miała jakakolwiek znaczenie.

Autor uwzględniając znaczenie Austro-Węgier powinien wyraźnie rozgraniczyć niemieckie centrum decyzyjne tego państwa od zasadniczej polityki II Rzeszy.

s. 106/107 Nie brakuje niestety niedociągnięć w postaci braku omówienia cytowanych źródeł. Wzbogaciło by to z pewnością dysertację.

s. 292 szkoda, że nie rozwinięte zostały wątki dotyczące aneksja Krymu i wcześniejsze od okresu kolorowych rewolucji.

Powyższe uwagi odnoszące się do merytorycznej zawartości pracy, nie powinny przesądzać o jej wartości. To raczej próba zasygnalizowania możliwości wzbogacenia dysertacji o pewne aspekty, może nawet ograniczenia pewnych wątków na rzecz rozbudowania zagadnień ważniejszych dla zasadniczego tematu. Jednocześnie warto podkreślić, że zakres zaprezentowanej w dysertacji wiedzy oceniam wysoko. Autor przedstawił się jako rzetelny i wnikliwy badacz problemu. W pracy można uzyskać znaczny ładunek informacji, opinii i ocen, które nie tylko wzbogacają naszą wiedzę o stosunkach międzynarodowych. Autor w sposób zadawalający znalazła odpowiedzi na postawione pytania badawcze, postawione w części wstępnej, nawet jeżeli nie do końca zgadzam się z wszystkimi tezami.

Nie mam większych zastrzeżeń do zaprezentowanych przez autora umiejętności warsztatowych, badawczych i językowych. Autor potrafi znakomicie przebrnąć przez zgromadzony materiał badawczy, a dzięki doborowi metod badawczych, doszedł do ciekawych konkluzji czego zwieńczeniem było stworzenie modelu politologicznego. Także pod względem językowym, pomijając nieznaczne uchybienia stylistyczne, praca zasługuje na uznanie. Nie ma w pracy niedbalstwa językowego. Praca Mgr

Michała Siekierki z pewnością dobrze wpiszę się z dorobek polskich dociekań z zakresu nauk o polityce.

Wyrażone przez mnie opinie na temat dysertacji odnoszące się do zawartej dysertacji wiedzy – bogatej i wielostronnej opartej na bogatym materiale, a także charakteryzującej się nowymi wartościami poznawczymi. Recenzowana dysertacja dowodzi, że autor wykazał się również umiejętnościami w zakresie wykorzystania metod badawczych, charakterystycznych dla dyscypliny nauki o polityce. Potrafi przeprowadzić krytyczną analizę zebranego materiału, w tym także źródeł, dokumentów i literatury w językach obcych. W licznych przypadkach wykazała się również umiejętnościami syntezy a także obiektywizmem oceny, co jest szczególnie ważne przy konstruowaniu modelu. Dysertacja charakteryzuje się walorami, które potwierdzając, że autor posiada niezbędne kompetencje do prowadzenia samodzielnej pracy naukowej.

Powyższa recenzja zawiera również uwagi krytyczne, jednak nie przesądzają one o wartości pracy i w rezultacie pozwalają na konstatację, że spełnia ona warunki stawiane rozprawom doktorskim. Praca mgr M. Siekierka charakteryzuje się walorami, które stanowią oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, co jest zgodne z ustawowymi warunkami stawianymi pracy doktorskiej. Autor wykazał się też niezbędnymi umiejętnościami samodzielnej prowadzenia pracy naukowej. Wnioskuje wobec tego o dopuszczenie mgr Michała Siekierki do dalszego etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

Łódź, 30.08.2020

